

Н. Н. Пантусовъ.

МАТЕРІАЛЫ

КЪ ИЗУЧЕНІЮ

НАРЪЧІЯ ТАРАНЧЕЙ ИЛІЙСКАГО ОКРУТА.

~~~~~

ВЫПУСКЪ ДЕВЯТЫЙ.

Игры таранчинскихъ дѣтей и мужчинъ (таранчинскій текстъ, русская транскрипція и русскій переводъ).

Н А З А Н Ъ.

Типо-литографія Императорскаго Университета.

1 9 0 7

І. БАБАБУТ.

Кічик балалар бабабут ойнағені:

Бір-мунча балалар, қам болуп, бір бірінің коллеріні тутуп, катар турар. Бір бала туруп, „кібла кажан?“ дөп сурар.

Барча балалар, „ом јанда-дур!“ дөп, көрсөтүр. Андин јакадекі баленің коліні тутуп-туруп, „бабабут, бабабут, бабабут!“ дөп, бір бірінің аресідін өтсө, барча баленің колі коштурулуп калур. Андин оғул-балалар бір тарапта, киз-балалар бір тарапта турар. Оғул-баледін бірі айтур-кі „ак тәрәк, аппак тәрәк, шул кизіңға кім карәк?“ дөгәй. Бірісі қауап беріп айтур: „набра, карнай, сурнай карәк!“ дөгәй.

Андин „бабабут, бабабут!“ дөп, бір кизні еліп-кәлүр; андин, шундак кіліп, барча балені еліп-келіп, түрүк болуп, бір бірінің коллеріні тутушуп-турур. Бір бала, „аш атә-мән!“ дөп, отресиға жіріп, олтурур. Балалар, „бабабут, бабабут!“ дөп, чөрүлүп, барчесі бір јолі „аш пішти-мү?“ дөр.

ІІ. АЛА, АЛА, КУШЛАЙ-ДУР.

Бір мунча балалар, қам болуп, „ала, ала, кушлай-дур!“ ойнағені:

Балалар, бір бірінің аркесіда туруп, бір бірінің беліні мähкәм тутушуп-туруп, ілгері турған оғул, jānā бір оғулға карап, айта-дур-кі „ала, ала, кушлай-дур!“ дәр.

Ол оғул айтар: „арқаңдекі кіміәр-дур?“ дәр.—„Ушак, ушак балалар-дур!“

Јәнә ол айтур: „маңа бірні бәрсаң-чу!“ дәр. Јәнә бірісі айтур: „күчүң јатса, аласаң-чу!“ дәр.

Андін бу оғул „алай-му, алай-му?“ дәп, келіп, балаларға есілур. Балалар бой бәрмәс. Ахирі бірні әдретіб-алур; ікiнi, үчiнi әдретіб-еліп, ахирі һәммесіні әдретіб-алур.

III. МҮКҮ-МҮКҮЈАҢ.

Кічік балалар мүкү-мүкүјаң ойнағені.

Јәні бір-мунча балалар ңәм болур. Бір баленің чоңрекі, бір јәрдә олтуруп, бір балені алдіда олтурғузуп, бешіні чүңгәп тутуп-туруп, балаларға ішәрәт килур, „мүкүңләр!“ дәп.

Балалар һәр тарапка мүкүб-алур.

Андін, шул баленің дүмбесігә аста сокуп, айтур-кі „дүм-дүм“ дәсә, бала айтур: „ләббай, ләббай!“ дәр.

„Ат' анаң кайда?“ дәсә, бала айтур: „әскі самаллікта!“ дәр.

„Нәмә кіла-дур?“ дәсә, бала „аш кіла-дур!“ дәр.

„Ешің кәні?“ дәсә, бала „карға јәп-кәтті!“ дәр.

„Бар, карғаң тапкіл!“ дәп, балені којуб-атар. Бу бала, беріп, мүкүған балаларнің біріні тутуп-кәлур.

Кәлгән балені „дүм-дүм“ килур.

IV. МАШРАП ОЙНАҒЕНИ.

Чоң хаклар, бір тарап, кічік хаклар бір тарап болуп, ойнарлар.

Байлар жігірмә-отуз, кірік-әллік, жүз сом акча харәқәт килип, жігірмә-отуз киши болуп ойнар.

Бәза хаклар, он-һәчә акча харәқәт килип, машрап ойнар; бәзалар, төрт-бәш, таңгә харәқәт килип, машрап ойнашур.

Аўәл китәп окушур, јәни: „Кисасу' l-әмбижә“, „Тәзкирәтү' l-әўлијә“, „Напахәт“, „Рашәхәт“, „Шәһнәмә“, „Цәмшит“, „Емір һәмзә“, „Аба-Мүслим“ дәгән китәпларни окушур...

Андін кејін дутар сәтәр чалур; андін һәр кісми ешит-жән җайри сөвләрни килушур. Андін, аш јәп-болуп, таркашулур.

Дутар чалғанда, ікi киши копуп, садри сәмә килип ойнарлар.

І. Бабабутъ.¹⁾

Игра малыхъ дѣтей въ *бабабутъ* (хороводъ).

Собирается нѣсколько дѣтей; они берутъ другъ друга за руки и становятся въ рядъ. Одинъ изъ стоящихъ мальчиковъ спрашиваетъ: „гдѣ выble (западъ)?“

Всѣ дѣти кричатъ „въ той сторонѣ“ и показываютъ. Послѣ того берутъ за руку крайняго мальчика, кричатъ „бабабутъ, бабабутъ, бабабутъ“ и проходятъ другъ между другомъ; такимъ образомъ руки всѣхъ дѣтей оказываются скрещенными. Послѣ того мальчики становятся на одну сторону, а дѣвочки на другую. Одинъ изъ мальчиковъ говоритъ: „бѣлый тополь, самый бѣлый тополь, этой дѣвѣѣ твоей вого нужно?“ Одна изъ нихъ отвѣчаетъ, говоря: „нужны барабанъ, карнай (труба), сурнай (тоже труба)“.

Послѣ того, крича „бабабутъ, бабабутъ“, приводятъ дѣвочку; затѣмъ, поступая такъ далѣе, приводятъ всѣхъ дѣтей и ставятъ ихъ въ кругъ; дѣти держатся за руки другъ друга. Одинъ мальчикъ, говоритъ: „буду я страпать“, заходитъ въ средину и садится. Дѣти кричатъ: „бабабутъ, баба-

---

¹⁾ *Бабабутъ*—таранчинское слово—хороводъ.

буть“ и кружатся. Потомъ всѣ сразу кричатъ: „поспѣла-ли пища?“

Бываетъ и такая вариация:

Дѣти въ послѣднемъ случаѣ не кричатъ „бабабуть“, а говорятъ: „*чучуре кайнабъ, аиъ пышты-му?*“ Дитя, сидящее внутри круга, отвѣчаетъ: „ашъ пишти“! (сварились-ли пельмени и готова-ли пища?—пища сварилась!)

II. «Возьму, возьму, поймаю».

Собираются нѣсколько дѣтей и играютъ въ игру: „возьму, возьму, поймаю“ ¹⁾.

Дѣти, стоя одинъ позади другого, держатся крѣпко за поясицы другого. Впереди стоящій мальчикъ говоритъ другому мальчику, смотря на него: „возьму, возьму, поймаю“.

Тотъ мальчикъ отвѣчаетъ: „сзади тебя кто такіе?“ Отвѣтъ: „малыя, малыя дѣти!“

Мальчикъ тотъ опять говоритъ: „дай-же мнѣ одного!“ Другой мальчикъ отвѣчаетъ: „если у тебя хватитъ силы, возьми!“

Послѣ того этотъ мальчикъ, говоря: „возьму-ли, возьму-ли?“ подходит и захватываетъ ²⁾ дѣтей. Дѣти не даются ³⁾ ло-

---

¹⁾ *Ала-ала кушлейдуръ*—составляетъ припѣвъ, переводимый по-русски также: «береть-береть, и ловить птицъ».

²⁾ *Эсилуръ*, соб.: привѣшивается.

³⁾ *Бой-бермасъ*, соб. не даютъ себя, своего существа.

вить. Но онъ отнимаетъ ¹⁾ одного, затѣмъ двоихъ-троихъ и, наконецъ, захватываетъ и беретъ всѣхъ дѣтей.

Конецъ сей игры таковъ:

Ястребъ отнялъ всѣхъ цыплятъ отъ курицы; затѣмъ курица говоритъ: „дай хотя одного цыленка“.

Ястребъ не даетъ. Курица шибко проситъ. Ястребъ говоритъ: „Устроимъ рай и адъ“. Кладутъ двѣ шапки или аракчина разнаго цвѣта: краснаго—адъ, зеленаго—рай. Подзываютъ по одному изъ цыплятъ. Цыплята, любящіе курицу, укажутъ на зеленый аракчинъ, а любящіе ястреба—укажутъ на красный аракчинъ. Цыплята послѣ того кричатъ „рай“ или „адъ“ и тогда ихъ беретъ или курица, или ястребъ.

III. П р я т к и.

Игра малыхъ дѣтей въ прятки.

Собирается нѣсколько дѣтей. Большій изъ дѣтей садится гдѣ-нибудь и сажаетъ возлѣ себя другого мальчика, причемъ закрываетъ ему голову подоломъ ²⁾ и держитъ. Затѣмъ онъ даетъ знакъ дѣтямъ и велитъ имъ прятаться ³⁾.

Дѣти прячутся въ сторонѣ.

Потомъ тихонько бьютъ того мальчика по спинѣ и говорятъ: „дюмъ-дюмъ!“ Мальчикъ отвѣчаетъ: „что такое, что прикажете?“

---

¹⁾ *Аджратыбъ*, соб.: отдѣливъ обособивъ.

²⁾ *Чунтебъ*—закрывать подоломъ.

³⁾ *Мюкумларъ*—прячьтесь, отъ дѣтскаго слова: мюку—прячься.

„Гдѣ твои родители?“—спрашиваютъ. Мальчикъ отвѣчаетъ: „въ старомъ сараѣ для соломы“ ¹⁾.

Спрашиваютъ: „что дѣлають?“ Мальчикъ отвѣчаетъ: „приготавливають пищу.“

„Гдѣ твоя пища?“ спрашиваютъ. Мальчикъ отвѣчаетъ: „Ворона съѣла.“

„Ступай, найди свою ворону“ говорятъ и отпускають мальчика. Этотъ мальчикъ отправляется и, схвативши одного изъ дѣтей, которые спрятались, приводить его.

Пойманному мальчику бьютъ по спинѣ, приговаривая „дюмъ-дюмъ,“ и т. д.

Если-же мальчикъ не поймаетъ никого въ теченіе трехъ разъ, то дѣти бьютъ его по головѣ каждый десятью пальцами (кулакомъ бить нельзя) и приговаривають „току-токуанъ“ (стукъ-стучаніе).

Тотъ, кто выдерживаетъ такое битье, продолжаетъ играть, а кто не выдержитъ и заплачетъ, тотъ уходитъ домой и не играетъ.

IV. Развлечене машрабъ. ²⁾

Старшіе люди собираются въ одну сторону, молодежь ³⁾ —въ другую сторону и развлекаются.

Богатые люди расходуютъ на это денегъ двадцать, тридцать, сорокъ, пятьдесятъ и сто рублей, собирають человѣкъ

---

¹⁾ *Саманлыкъ*—помѣщеніе для храненія соломы; произносится; самаллыкъ.

²⁾ *Машрабъ*—собраніе мужчинъ, вечерка; соб. мѣсто, гдѣ можно попить.

³⁾ *Кичикъ-халкъ*.

двадцать-тридцать и развлекаются.

Нѣкоторые люди расходуютъ рублей десять съ чѣмъ-нибудь и устраиваютъ развлеченіе—*машрабъ*; другіе-же расходуютъ рубля четыре—пять и устраиваютъ машрабъ.

На машрабъ прежде всего читаютъ какую-нибудь книгу, напримѣръ: Кысасуль-Энбія, Тезкеретуль-Авлия, Нафахатъ, Решахатъ, Шахнамэ, Джемшитъ, Эмиръ Гамза, Аба-Муслими¹⁾.... Читаютъ также и другія подобныя книги.

---

¹⁾ Перечисленныя здѣсь сочиненія, весьма употребительныя въ Средней Азіи, принадлежатъ слѣдующимъ авторамъ: 1., *قصص الانبياء* на чагатайскомъ языкѣ—казію Насиру сыну Бурхана изъ селенія Рибати-Огузи, называемому по-просту Рибгузи; 2., *تذكرة الاولياء* на персидскомъ языкѣ—шейху Фериду'д-динъ 'Аттару; 3., *نفحات الانس* на персидскомъ языкѣ—суфію Нуру'д-динъ 'Абду'р-Рахманъ Джамію; 4., *رشحات عين الحیوة* на персид. яз.—суфію Хусейну сыну 'Алія Аль-Ванъ Аль-Кашифи; 5., *شاهنامه* на томъ-же яз.—поэту и историку Абу'ль-Касиму Фирдауси; 6., *جمشید* *قصه* на чагатайскомъ языкѣ—о подвигахъ древняго персидскаго царя; 7., *امیر حمزة* *قصه* на томъ-же чагат. яз.—о подвигахъ эмира Хамзы сына 'Абду'ль-Мутталиба, прозваннаго за храбрость львомъ Божиимъ; 8., *ابو مسلم* *قصه* на томъ-же чагат. яз.—о подвигахъ полководца 'Аббасидовъ Абу-Муслима, впослѣдствіи владѣтеля Хорезма, жившаго въ Мервѣ и бывшаго «неверныхъ». Сочиненія подъ №№ 2, 3, 4 и 5 циркулируютъ и въ персид. оригиналѣ, и въ чагатайскомъ переводѣ. Изъ другихъ сочиненій, которыя читаются на таранчинскихъ «литературно-музыкально-вокальныхъ вечерахъ», называемыхъ мешребами или машрабами, симпатіями пользуются произведенія мистическаго характера, въ родѣ сборниковъ изреченій ходжи Ахмеда Ясави, его ученика шейха Сулеймана Бакыргани и суфія шейха Алла-яра, и произведенія о подвигахъ мусульманскихъ

Послѣ того играютъ на дутарѣ, сетерѣ ¹⁾; затѣмъ—ведутъ разговоры о разнаго рода слухахъ и прочихъ вещахъ. Наконецъ, ѣдятъ пищу и потомъ расходятся.

Когда играютъ на дутарѣ, то двое встаютъ и играютъ *седри* и *сема* ²⁾

Н. Пантусовъ.

героевъ, въ родѣ халифа 'Алія, богатырей Кагырмана, Сейдъ-Батгала и Сейфуль-Мулька. Стихи поются хоромъ, хотя и въ унисонъ, и дѣйствуютъ крайне возбуждающе.

¹⁾ Музыкальные инструменты, описаніе которыхъ—въ I вып. XVII т. «Записокъ Импер. Рус. Геогр. Общ. по отдѣленію этнографіи» (СПБ. 1890), въ статьѣ Н. Н. Пантусова «Таранчинскія пѣсни».

²⁾ *Седри*—скорая пляска со скорыми размахами рукъ и приколачиваніями ногами и колѣнами къ землѣ, а *сема*—тихая пляска съ тихими размахами рукъ. Обѣ пляски встрѣчаются у дервишей нѣкоторыхъ сектъ.

آندین کین دوتار سینار چالور آندین هر قسمی ایشیتگان
غیری سوزلارنی قیلاشور آندین آش یب بولوب تارقاشورلار
دوتار چالغاندا ایکی کشی قوپوب صدری سماع فیلب
اوینارلار

بالالار هر طرفکا موكوب آلور آندین شول بلانینك دومبه سېكا
 آهسته سوفوب آیتورکه دم دم دیسه بالا آیتور لبی لبی دیر
 آتا آنانك فایدا دیسه بالا آیتور اسکی سمانلیغدا دیر
 نمه قیلادور دیسه بالا آش قیلادور دیر
 اشینك فانی دیسه بالا فارغه یب کتی دیر
 بار فارغانك نانی غیل دیب بلانی قیوب آتار بو بلا باریب
 موککان بلالارینینك برینی توتوب کیلور توتوب کلکان بلانی
 دم دم قیلور

۴ مشرب لویناغانی

چونك خلق لار برطرف کچیک خلق لار برطرف بولوب اوینارلار ﴿

بای لار بیکرمه اونوز فرق اللیک یوز صوم آقچه خراجات
 قیلیب بیکرمه اونوز کشی بولوب اوینار بعضه خلق لار اون نچه
 خراجات قیلیب مشرب اوینار بعضه لار تورت بش تنکه خراجات
 قیلیب مشرب اویناشور اوّل کتاب اوقوشور یعنی قصص الانبیا ،
 تذکرة الاولیا ، نفعات ، رشاحات ، شهنانه ، جمشید ، امیر همزه ،
 ابا مسلم دیکان کتاب لارنی اوقوشور

۲ آلا آلا قوشلايدور

﴿ بىر مونچە بلالار جمع بولوب آلا آلا قوشلايدور اويناغانى ﴾

بلالار بىرى نىنك آرقاسىدا توروب بىر بىرى نىنك بلىنى محكم
تونوشىپ توروب ايللىرى نورغان اوغول يىنە بىر اوغولغە قاراپ
آيتادور كە آلا آلا قوشلايدور دىر

اول اوغول آيتار آرقانكداكى كىملاردور دىر اوشاق اوشاق
بلالاردور يىنە اول آيتور منكا بىرى بىر سانكچو دىر يىنە بىرى آيتور
كوچونك يىنە آلسانكچو دىر آندىن بو اوغول آلايمو آلايمو دىب
كلىب بلالارغە اسيلور بلالار بوى بىر ماس آخىرى بىرى آجراتىب
آلور ايىكىنى اوچنى آجراتىب اليب آخىرى ھەسەنى
آجراتىب آلور

۳ موکو موکويانك

﴿ كچىك بلالار موکو موکويانك اويناغانى ﴾

يعنى بىر مونچە بلالار جمع بولور بىر بلانينك چونك راقى بىر
بردا اولتوروب بىر بلانى آلدىدا اولتورغوزوب باشىنى چونك كاپ
تونوب توروب بلالارغە ايشارت قىلور موكونكلار دىب

۱ بابابوت

﴿ كچىك بالالار بابابوت اويناغانى ﴾

بر مونجه بالالار جمع بولوب بر برى نينىك قوللارنى توتوب
قتار تورار * بر بلا توروب قبله قيان ديب سورار *
بارچه بالالار اولياندور ديب كورساتور * آندىن يقادىكى
بلانينىك قولنى توتوب توروب بابابوت بابابوت ديب بر
برى نينىك آراسىدىن اوتسه بارچه بلانينىك قولى قوشثورالوب
قالور * آندىن اوغول بلالار بر طرفدا قىز بلالار بر طرفدا
تورار * اوغول بلادىن برى آيتوركه آق ترك آففاق ترك شول
قىزىنگه كيم كرك دىكاي برسى جواب بريب آيتور ناغرا كارناي
سورناي كرك دىكاي آندىن بابابوت بابابوت ديب بر قىزنى اليب
كىلور آندىن شونداغ قىليب بارچه بلانى اليب كليب توروك بولوب
بر برى نينىك قوللارنى توتوشوب تورور بر بالا آش ايتامندىب
اوتراسىغه كريب اولتورور بالالار بابابوت بابابوت ديب چورولوب
بارچهسى بر يولى آش فىشتى مو دىر

بو يابد اوغول بلالارنىڭ قىز بلالارنىڭ بابا بۇت اويۇنى برلان
آلا آلا قوشلايدۇر دىكان اويۇنى ھىم موکو موكويانك
دىكان اويۇنى بربر بيان قىلىنغانى آندىن كىين
چونك خلق لار برلان كچىك خلق لارنىڭ
مشرىب اوينانغانى توصيف قىلىنورلار

نىكالاى فانتوسوفنىڭ سىى واهنامى برله طبع قىلىنوب
چىققان كىتاب نورور

شهر قزان

مطبعة دار العلوم والفنون

۱۳۲۵=۱۹۰۷

بو باب دا اوغول بلالارنىڭ قىز بلالارنىڭ
بابابوت اويونى برلان آلا قوشلايدور
دىكان اويونى هم موکو موکو يانك دىكان
اويونى بربر بيان قىلىنغانى آندىن
كىين چونسك خلق لار برلان كچيك
خلق لارنىڭ مشرب اويناغانى
توصى قىلىنور لار

نىكالاى فانتوسوف نىڭ سعى واهتمامى
برله طبع قىلىنوب چىققان كىتاب تورور

شهر قزان

مطبعة دار العلوم والفنون

۱۳۲۵=۱۹۰۷